

Rådgivning om og omsorgsarbejde blandt etniske minoriteter på hospitaler

Projektets forløb frem til 1. november 2005 v. Lissi Rasmussen

Baggrund

Gennem de senere år er der på en række hospitaler opstået et behov muslimer og/eller dialogerfarne personer som rådgivere og samtalepartnere i forhold til patienter og pårørende med muslimsk baggrund (og til dels også kristne med etnisk minoritetsbaggrund) i vanskelige situationer. Der har ikke tidligere eksisteret et organiseret samarbejde på dette område i Danmark.

I islam er der ikke nogen tradition for organiseret sjælesorgsarbejde, og i mange muslimske lande håndteres krisesituationer typisk inden for familiens rammer. I Danmark er der imidlertid ikke længere altid et familienetværk, der kan træde til.

Sygehusenes personale har således ikke haft nogen at tilkalde eller henvise til i situationer, hvor der har været behov for det. Ligeledes har der ikke været muslimske ressourcepersoner inddraget i de kriseterapeutiske ordninger, hvor sygehuspræsterne spiller en naturlig rolle.

IKS blev derfor for et par år siden kontaktet af to hospitalspræster med henblik på et samarbejde omkring denne opgave. IKS har et stort netværk i de muslimske miljøer og har også et antal medarbejdere, der både har den indsigt og de personlige egenskaber, der skal til for at løfte denne opgave. Centret har gennem årene opbygget betydelige erfaringer med tværetnisk og tværreligiøs rådgivning og mægling (f.eks. i forbindelse med familieproblemer), samt oplysningsvirksomhed om kultur- og religionsmøde, islam og etniske minoriteter.

I første omgang etablerede IKS en ressourceliste bestående af 10 muslimer med forskellig etnisk baggrund (heraf fire imamer) med særlige evner til og baggrund for at tale med mennesker i en krisesituation. Denne liste var det første år tilgængelig på personalekontorer og intranet for personaler på Amtssygehuset i Herlev og Glostrup Sygehus og blev formidlet af sygehuspræsterne, særligt Tom Andersen Kjær (Herlev). Da ordningen har vist sig funktionsduelig, blev den udvidet til at omfatte alle hospitaler i Københavnsområdet, dvs. Amager Hospital, Amtssygehuset i Gentofte, Bispebjerg Hospital, Frederiksberg Hospital og Rigshospitalet.

Projektets formål

På grund af stigende efterspørgsel ønskede IKS denne ordning udvidet og sat i mere faste rammer gennem et mere formaliseret resourcenetværk og en egentlig besøgs- og rådgivningstjeneste for muslimske patienter, pårørende og personale på hospitaler i Københavnsområdet. Dette vil også involvere en mere organiseret kontakt til hospitalerne, da der er tale om en helt ny indsats. Da der også har været henvendelser ang. kristne ressourcepersoner med etnisk minoritetsbaggrund, har vi ønsket at inkludere kristne i resourcenetværket.

Gennem undervisning og samtaletræning ønskede vi at dygtiggøre mindst 20 frivillige muslimer (og til dels også kristne med minoritetsbaggrund) til dette omsorgsarbejde, dvs. til at fungere som samtalepartnere, rådgivere og foredragsholdere og stå til rådighed for hospitalspræster og hospitalspersonale.

Det er projektets sigte

- at patienter og pårørende får mulighed for, at tale med et menneske, der forstår deres baggrund, og at personalet får den hjælp og støtte, de har brug for i forhold til at varetage patienternes behov.
- at de frivillige med forskellig etnisk baggrund bliver bedre i stand til at samtale med mennesker i krisesituationer og formidle deres erfaringer og viden til andre og dermed inspirere til, at andre tager en lignende opgave op.

- at der skabes en bedre forståelse blandt sundhedspersonaler for de problemer, der kan opstå i forbindelse med muslimske indlagte, og at hospitalspersonalet dermed bliver bedre i stand til at varetage arbejdet med patienter, der har muslimsk baggrund..

Arbejdsgrupper

I februar 2004 etableredes en styregruppe for at virkeliggøre projektet og skabe opbakning i sygehusvæsenet og blandt etniske minoriteter. Gruppen består af sygehuspræst *Tom Andersen Kjær*, Amtssygehuset i Herlev; sygehuspræst *Henning Nabe-Nielsen*, Rigshospitalet; *Marianne Kastrup*, overlæge, Videnscenter for Transkulturel Psykiatri på Rigshospitalet; *Tom Steinov*, direktør for Kontoret for Sygehusberedskabet (under Københavns Amts Sygehusvæsen og Hovedstadens Sygehusfællesskab, H:S); fængselsimam *Naveed Baig*, Vridsløselille Statsfængsel; *Aisha Chaudhry*, tandlæge; *Shabana Malik*, læge; *Urfan Zafoor*, stud.med., Sehat (organisation for medicinstuderende med etnisk minoritetsbaggrund); *Ummar Arshed*, formand for ungdomsorganisationen, Muslimer i Dialog og undertegnede *Lissi Rasmussen*, leder af IKS. Gruppen har holdt regelmæssige møder hver anden måned.

Desuden har en medarbejdergruppe bestående af fem medarbejdere stået for den praktiske udførelse af projektet og har mødtes efter behov hver eller hver anden måned. Tandlæge *Aisha Chaudhry* blev ansat som koordinator af projektet med 10 timer (senere 7 timer) ugentligt frem til 1.juli 2005.

Der er desuden oprettet to arbejdsgrupper i forbindelse med projektet:

1. *Sjælesorgsgruppe* bestående af muslimere, islamkyndige og læger, der skal reflektere teologisk over og evt. formulere en ”muslimsk sjælesorgsteologi”. Muslimerne har ønsket hjælp fra et par kristne teologer til dette arbejde.
2. *Konsulentgruppe* til støtte for ressource-teamet og for patienter og personale. Gruppen består af en række læger, imamer og kristne præster med minoritetsbaggrund. Disse kan inddrages i omsorgsarbejdet, når behovet opstår.

Kurser for hospitalspersonale og studerende

Som led i vores almene kursusvirksomhed og nærværende omsorgsprojekt udbød IKS et kursus om ”Islam i Sundhedsvæsenet” over fire aftener (med start den 29. sept. 2004) for hospitalspersonale og studerende på sundhedsområdet samt andre, der i deres arbejde får berøring med patienter med muslimsk baggrund. Interessen for dette kursus var med knap 140 tilmeldinger så overvældende, at vi måtte oprette yderligere to hold (med start henholdsvis den 2. nov. 2004 og den 2. feb. 2005).

Formålet med kurset var at give deltagerne større viden om islam og om de forskellige kulturer, der er præget af islam og desuden gøre det lettere for dem at håndtere de kommunikationsbarrierer, der kan opstå mellem personale og patienter.

Kurset indeholdt følgende temaer:

- Introduktion til islam med særligt henblik på sundhedsområdet, islams syn på sygdom, lidelse og død. Almindelige procedurer i forbindelse hermed.
- Muslimer på hospitalet: kulturelle traditioner, familieforhold, madforskrifter etc.
- Hvordan kommunikerer vi med hinanden?

Undervisere: *Safet Bektovic*, filosof, phd, *Maria Kristiansen*, cand.scient.san.publ., *Zubair Hussain*, cand.polit., *Imran Parvaiz*, læge, Rigshospitalet.

Kurset blev annonceret gennem centrets netværk og i fagbladet, *Sygeplejersken* (28/2004) samt omtalt i en artikel i *MetroXpress* (6.9.04). Desuden blev det formidlet af hospitalspræster, via

sygehusenes intranet og gennem opslag på uddannelsessteder.

Imran Parvaiz, læge på Rigshospitalet underviser social- og sundhedspersonale

Kursusdeltagerne havde forskellig baggrund, men de fleste havde tilknytning til sygehusvæsenet. Der var overvejende sygeplejersker, men også læger og jordemødre deltog. Derudover arbejdede nogle på anden måde socialt med etniske minoriteter, og dertil kom en del studerende indenfor sundhedsområdet. De fleste var etnisk danskere. Ved kurset blev der uddelt en litteraturliste om emnet og en ordliste med forklaringer på en række relevante begreber samt introduktionsmateriale om islam på hospitalet.

Mod slutningen af kurserne blev deltagerne bedt om at udfylde et evalueringsskema. Svarene på disse skemaer viste en stor tilfredshed med forløbet. Kursisterne havde fået svar på mange af de spørgsmål, der opstår i deres daglige arbejde, og deltagerne havde generelt fået større viden på området og redskaber til bedre at kunne tackle de situationer, der kan opstå med muslimske patienter i deres hverdag. Særligt blev det fremhævet, at det var vigtigt, at undervisningen blev varetaget af muslimer. Svarene viste endvidere, at der et stort behov for information og viden på dette område, og at man var interesseret i yderligere kurser. Der har også både under og efter kurserne været en del henvendelser fra hospitalsafdelinger med henblik på foredrag og tilrettelæggelse af seminarer på afdelingerne.

Kurserne har givet os mange kontakter - især til hospitalsafdelinger – og dermed også udbygget kendskabet til IKS betragteligt. Personalerne får dermed lettere ved at kunne henvende sig til os, når de har brug for hjælp, ligesom vi i IKS har fået lettere adgang til afdelingerne. Vi er bevidste om vigtigheden af, at vi kommer ud på afdelingerne for om muligt at få kontakt til de ansatte, som ikke vil tilmelde sig vore kurser, men som måske i særlig grad har brug for viden og rådgivning. Desuden er der blevet påbegyndt en rådgivning af personale med henblik på at forbedre kontakten mellem hospitalets personale og patienter.

Bredt anlagt kursus i omsorgsarbejde for muslimer og kristne med minoritetsbaggrund

Dette kursus blev gennemført i et auditorium på Rigshospitalet (med et besøg på Herlev Amtssygehus) med knap 70 deltagere over fem aftener á 3 timer i nov. - dec. 2004. Formålet var at gøre muslimer og kristne med etnisk minoritetsbaggrund kvalificerede som samtalepartnere til patienter og pårørende med muslimsk (eller kristen) baggrund, for at kunne indgå i et ressource-

team, der vil stå til rådighed for patienter, der måtte have brug for det. Det var dog ingen betingelse for deltagelse i kurset, at man indgår i hospitalsnetværket, og alle med interesse i kursets indhold kunne deltage. Underviserne på kurset havde alle både teoretisk og praktisk erfaring i omsorgsarbejde. Forløbet var følgende:

17.nov.: Problemstilling, formål og indhold. Religionens rolle på hospitalet.

Undervisere: sygehuspræst *Tom Andersen Kjær*, praktiserende læge *Asmat Mojaddedi*, adjunkt *Peter La Cour*, afd. for sundhedspsykologi.

24.nov.: Hvorfor har muslimer og kristne ansvar for mennesker i krisesituationer? Islams opfattelse af lidelse, sygdom og død. Konkrete foranstaltninger og procedurer i forbindelse med fødsel, død og sygdom. Undervisere: *Asmat Mojaddedi*, *Maria Kristiansen*, stud.mag. *Fatih Alev*.

1.dec.: Mødet med mennesker i konkret livssituationer. Samtale med kriseramte, syge og døende.

Emner: Tab, sorg og krise. Menneskekundskab og selvindsigt. Opmærksomhed og indlevelse.

Undervisere: cand.theol. *Elmo Due*, lektor ved Pastoralseminariet, *Tom Andersen Kjær*.

8.dec.: Erfaringer fra omsorgsarbejdet. Personale og patienter – problemer i kulturmødet.

Besøg på Amtssygehuset i Herlev. Underviser: *Tom Andersen Kjær*.

15.dec.: Transkulturel psykiatri. Tværkulturel forståelse. Underviser: overlæge *Marianne Kastrup*, Rigshospitalet.

Deltagerne var i alderen 17 til 30 år (enkelte over 50) og havde forskellig national baggrund, men langt de fleste var muslimer. I vores annonceringsarbejde havde vi forsøgt at anvende kanaler, der nåede ud til så mange etniske miljøer som muligt.

Langt de fleste, nemlig 60 deltagere var til stede alle fem aftener og modtog derfor et diplom som bevis for deltagelsen. For at udvælge deltagere til at indgå i et besøgsteam på hospitalerne, indbød vi alle til en personlig

samtale med koordinator for projektet og undertegnede for at få indblik i, hvilke muligheder og ønsker den enkelte kursusdeltager har i relation til det videre frivillige arbejde indenfor området. De fleste tog imod indbydelsen. Det drejer sig for størstedelens vedkommende om særdeles ressourcestærke mennesker, der, som de udtrykte det, gerne vil gøre noget for andre.

Kursus for visiterede ressourcepersoner

På baggrund af samtale med hver enkelt af de op mod 70 unge, der deltog i første omsorgskursus, udvalgte 18 mennesker (heraf to kristne) til at gå videre til endnu et kursusforløb for at kvalificere sig til at indgå i et ressource-team i forhold til personale og patienter samt deres pårørende. Nogle vil yderligere indgå i sygehusberedskabet på linje med en række præster.

Kurset for de 18 visiterede frivillige bestod af mere intensiv (end første kursus) undervisning i bl.a. samtalerapi, psykologi, muslimsk "sjælesorg", børn og sorg, lov og ret. Formen var undervisning, samtale i plenum og workshops. Program for kurset var

Tom Steinov, direktør for Kontoret for Sygehusberedskabe i Storkøbenhavn, underviser ressourceteamet

1. lørdag d.9/4-2005:

9.30-10.00: Introduktion.

10.00-12.00: Definitioner, krisereaktioner og følgevirkninger. Børn og sorg. Eksempler fra praksis.

v. Shak Al-Jabiri, psykolog, Aramus, Behandlingscenter for Torturofre.

1300-1630: Samtaleterapi. Indøvelse i praksis (rollespil) i 3 grupper. *v. præsterne Tom Kjær (Herlev), Elmo Due (Pastoralseminariet) og Henning Nabe-Nielsen (Rigshospitalet)*

2. lørdag d.16/4-2005:

9.30-10.00: Hvad er sjælesorg? *v. dr.theol. Lissi Rasmussen*

10.00-14.00: Muslimske "sjælesorg"

Hvordan taler vi med et menneske i sorg? Hvordan taler vi om lidelsen og døden? Hvordan trøster man et menneske, der er bange for at dø, hvad siger man? Hvordan forholder vi os, når spørgsmål om meningen med livet melder sig? når følelser af skyld og skam, angst og vrede bliver stærke? Troens og ritualernes betydning i krisesituationer. Procedurer i forbindelse med fødsel, dødsfald, spædbørns død etc.

v. praktiserende læge, Asmat Mojaddedi og imam v. Vridsløselille Statsfængsel, Naveed Baig.

14.15-16.00: øvelser i grupper i forlængelse af formiddagens undervisning.

Henning Nabe-Nielsen og Lotte Mørk (præster på Rigshospitalet).

3. lørdag d.30/4-2005:

9.30-12.30: Det psykologiske grundlag og håndværk. Unges psykiske problemer. Eksempler fra praksis.

v. Anders Korsgaard, chefspsykolog på Afd. for krise- og katastrofepsykologi (Rigshospitalet)

13.00-14.30: H:S + katastrofeberedskabs – kan evt. udvides eller delvist flyttes til et 3.kursusforløb. *v. Dir. Tom Steinov og sognepræst Frank Bjørn Christensen, begge Sygehusberedskabet i Storkøbenhavn*

15.00-16.30: Hvordan bliver man en god besøgsven? begrænsninger, ressourcer. Supervision og fremtidigt forløb *v. stiftspræst dr.theol. Lissi Rasmussen.*

Sognepræst, Frank Bjørn Christensen, Sygehusberedskabet underviser ressourceteamet

Supervision

Siden kurset afholdes månedlige supervisionsmøder/seminarer for ressourcepersonerne. Her har de mulighed for at dele deres erfaringer med hinanden og med professionelle med praktisk sjælesorgserfaring. Der tilbydes desuden løbende supervision efter behov.

Projektets organisering og samspil med andre initiativer

IKS har tæt samarbejde med Kontoret for Sygehusberedskabet, Videnscenter for Transkulturel Psykiatri og Pastoralseminariet i København om dette projekt, særligt kursusvirksomheden. Desuden samarbejdes med sygehuspræster omkring kontakt til hospitaler samt konsulent- og foredragsvirksomhed.

Derudover søges et mere formaliseret samarbejde med praktiserende lægers efteruddannelsesgrupper, Hovedstadens Sygehusfællesskab, Københavns Amts Sundhedsforvaltning, Kræftens Bekæmpelse, Sygehuspræsternes Forening og patientforeninger samt Dansk Røde Kors, der har henvendt sig med henblik på samarbejde omkring en besøgstjeneste etc.

Det har været nødvendigt at foretage en del opsøgende arbejde i muslimske miljøer i forbindelse med projektførelsen, og vi har derfor fået udbygget vores netværk blandt muslimer indenfor sundheds- og plejesektoren. Således har vi kontakt til en række læger, psykologer, socialrådgivere og sygeplejersker med etnisk minoritetsbaggrund, som ønsker at bidrage med deres erfaringer til projektet på forskellig måde.

Nuværende status

Styregruppen har udarbejdet pjecer og informationsmateriale om omsorgsgruppen for at gøre ordningen kendt både i Hovedstadens Sygehusvæsen og på de enkelte hospitaler. Ordningen træder i første omgang i kraft på to hospitaler, nemlig Rigshospitalet og Herlev Amtssygehus. Dernæst vil den udvides til at gælde hele Københavnsområdet. Direktionen på de to hospitaler har godkendt ordningen og er i det hele taget meget positive over for ideen. De vil bistå os med at få ordningen formidlet internt på hospitalerne og få materialet fordelt på de enkelte afdelinger. Det er dog muligt at få besøg af en ressourceperson på alle hospitaler i Københavnsområdet, hvis der er behov for det.

På grund af begrænsede økonomiske ressourcer og dermed manglende lønnet arbejdskraft (centret har på grund af manglende bevilling måttet opsiges sin sekretær pr 1.juli 2005) har vi, som det ser ud nu, ikke mulighed for at gøre brug af alle de muligheder og ressourcer, vi efterhånden er i besiddelse af. Op mod 40 muslimer (foruden de 18 udvalgte, som allerede er i gang) står parate til at indgå i ressourceteams.